

Mânie și timp

Eseu politico-psihologic

Peter Sloterdijk (n. 1947) este un celebru filosof și om de cultură german. Între 1968 și 1974 studiază germanistică, istorie și filosofie la Universitatea din Hamburg, unde-și va lua și doctoratul un an mai târziu. În ani '80 lucrează ca scriitor liber profesionist, timp în care-și scrie cea mai cunoscută carte, *Critica rațiunii cinice* (1983), despre care Jürgen Habermas avea să declare că este cel mai important eveniment filosofic de după război. Din 1992 predă la Universitatea din Karlsruhe, pe care o conduce începând cu 2001, deși ține cursuri în paralel și la Academia de Arte Frumoase din Viena.

Alte opere cunoscute ale sale sunt: trilogia *Sfere* (apărută între 1998 și 2004), eseul *Reguli pentru parcul uman* (1999), *Mânie și timp* (2006).

Peter Sloterdijk

Mânie și timp

Eseu politico-psihologic

Traducere din limba germană și note de
Andrei Anastasescu

Redactor: Iulian Curuia
Tehnoredactor: Angela Ardeleanu
DTP copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SLOTERDIJK, PETER

Mânie și timp / Peter Sloterdijk; trad. de Andrei Anastasescu. –
București : Art, 2014

ISBN 978-606-710-035-8

I. Anastasescu, Andrei (trad.)

1

Această carte a apărut cu sprijinul oferit de TRADUKI, o rețea pentru promovarea literaturii din care fac parte: Ministerul Federal al Afacerilor Europene și Internaționale din Republica Austria, Ministerul Afacerilor Externe din Republica Federală Germania, fundația culturală Pro Helvetia din Elveția, KulturKontakt Austria, Institutul Goethe, Agenția Slovenă de Carte JAK, Ministerul Culturii din Republica Croația, Resortul pentru Cultură al guvernului Principatului Liechtenstein, Fundația Culturală Liechtenstein și Fundația S. Fischer.

traduki^T

© of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

PETER SLOTERDIJK

Zorn und Zeit. Politisch-psychologischer Versuch

Copyright © Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 2006

© Editura ART, 2014, pentru prezenta ediție

Introducere

Primul cuvânt al Europei

La începutul primei fraze a tradiției europene, în versul care deschide *Iliada*, apare cuvântul „mânie”, fatal și solemn ca un apel ce nu admite opoziție. Și, așa cum i se potrivește oricărui complement direct al unei fraze bine construite, substantivul acesta e la acuzativ. „Cântă zeiță, mânia ce-aprinse pe-Ahil Peleianul [...]” Faptul că acesta este primul cuvânt exprimă deslușit un patos înalt. Ce fel de relație cu mânia le e propusă ascultătorilor la începutul magic al cântecului eroic? Mânia de la care a început totul în Occidentul antic – cum vrea recitatorul să vorbească despre ea? O va zugrăvi ca pe o forță ce-i antrenează pe oamenii pașnici în peripeții înfricoșătoare? Cel mai funest și mai uman dintre afecte ar trebui, prin urmare, domolit, înfrânat, înăbușit? E bine să fugim din calea lui ori de câte ori se anunță la alții și se trezește în noi înșine? Ar trebui să-l sacrificăm de fiecare dată pe altarul unei mai bune înțelegeri, al unei înțelegeri neutralizate?

După cum ne dăm seama numaidecât, aceste întrebări ne îndepărtează de obiectul nostru: mânia lui Ahile. Lumea antică și-a croit propriile drumuri spre mânie, drumuri care nu mai pot fi cele ale modernilor. Dacă aceștia din urmă apelează la terapeuți sau formează numărul poliției, inițiații de altădată se adresau tărâmului de dincolo. Pentru a face să răsunе primul cuvânt al Europei, Homer o invocă pe zeiță, urmând un vechi obicei al rapsozilor și convingerea că acela care plănuiește fapte lipsite de modestie se cuvine să înceapă cât mai modest. Nu eu, Homer, garantez reușita cântului meu. A cânta înseamnă dintotdeauna a deschide gura pentru ca forțele superioare să se facă auzite. Dacă rostirea mea are succes și inspiră autoritate, răspunderea este a muzelor și, dincolo de muze, cine știe, a zeului sau a zeiței înseși. Dacă se stinge fără să fi fost auzit, cântul n-a suscitат interesul puterilor

superioare. În cazul lui Homer, verdictul divin s-a dovedit a fi limpede. La început a fost cuvântul „mânie”, iar cuvântul a fost eficace.

*Menin aiede, thea, Peleiadeo Achileos
Oulomenen, he myri Achaiois alge eteke...*

„Cântă, zeiță, mânia ce-aprinse pe-Ahil Peleianul,
Patima crudă ce-aheilor mii de amaruri aduse;
Suflete multe viteze trimise pe lumea cealaltă [...].”¹

Versurile invocației din *Iliada* prescriu cât se poate de limpede în ce fel trebuie să întâmpine grecii, popor exemplar al civilizării occidentale, iruperea mâniei în viața muritorilor – cu uimirea convenită unei apariții. Primul apel al tradiției noastre culturale – dar mai e, oare, valabil acest „noastre”? – exprimă rugăminta ca tărâmul de dincolo să vină în sprijinul cântului despre mânia unui luptător neîntrecut. Cântărețul nu-și propune însă – lucru semnificativ – niciun fel de înfrumusețare. De la primele rânduri, el pune accent pe forța funestă a mâniei eroice: acolo unde se manifestă ea, plouă cu lovituri în toate părțile. Grecii înșiși au de suferit din pricina ei chiar mai mult decât troienii. Încă de la începutul războiului, mânia lui Ahile se îndreaptă contra alor săi, pentru a se întoarce pe frontul grecilor abia cu puțin înainte de bătălia decisivă. Tonul primelor versuri hotărăște programul: sufletele eroilor învinși – pe care originalul grecesc le califică prin epitetul „viteze”², dar care sunt prezentate, în general, ca fantome indistincte – coboară în Hades, în timp ce trupurile lor fără viață – Homer spune: „ei înșiși” – sunt devorate de păsări și de câini sub cerul liber.

Cu ritmicitate euforică, vocea cântărețului trece alunecând peste orizontul existenței, de unde se pot relata asemenea întâmplări. De-a lungul epocii clasice, a fi grec și a auzi această voce sunt sinonime. Acolo unde ea e deslușită, un lucru devine imediat comprehensibil:

¹ Homer, *Iliada*, trad. de George Murnu, Univers, București, 1985, pp. 39 și urm. (Primul cuvânt al originalului grecesc este „mânie” (*n. tr.*) [în cuprinsul acestui volum, notele traducătorului sunt marcate prin mențiunea „n. tr.”, în timp ce restul notelor, nemarcate, îi aparțin autorului – *n. red.*].

² În germană, *stattlich* – „impunător, puternic” (*n. tr.*).

războiul și pacea denumesc faze ale unui context vital în care activitatea cu normă întregă a morții nu e pusă niciodată la îndoială. Alt mesaj al epopeii este acela că moartea îl întâlnește pe erou devreme. Dacă expresia „glorificare a violenței” a avut vreodată sens, locul ei ar trebui să fie în acest preludiu la cel mai vechi document al civilizației europene; ar desemna însă aproape contrariul a ceea ce semnifică în accepțiunea ei actuală, inevitabil depreciativă. A cânta mânia înseamnă a o face memorabilă, dar ceea ce e memorabil se află în vecinătatea grandiosului și a ceea ce se cuvine venerat perpetuu, ba chiar în vecinătatea binelui. Aceste valorizări se opun atât de net gândirii și sensibilității moderne, încât, probabil, vom fi nevoiți să recunoaștem: nu ne va fi dat, în ultimă instanță, să avem un acces veritabil la esența concepției lui Homer despre mânie.

Ne vin în ajutor doar unele aproximări indirecte. Înțelegem, în orice caz, că aici nu e vorba de mânia sfântă de care vorbesc sursele biblice. Nici de indignarea pe care i-o provoacă profetului infamiile îndreptate împotriva lui Dumnezeu, nici de mânia lui Moise care sfărâmă Tablele Legii în timp ce poporul se veselește cu vițelul de aur, nici de ura însetată de dor a psalmistului care abia așteaptă ziua când „cel fără prihană” „își va scărda picioarele în sângele celor răi”³. De asemenea, mânia lui Ahile nu are multe în comun cu mânia lui Yahweh, dumnezeul timpuriu – și încă prea puțin sublim – al furtunii și al pustiei, care merge „spumegând” înaintea poporului din Exod și care-i nimiceste pe prigonitorii acestuia cu vijelii și revărsări de ape.⁴ Dar la fel de puțin e vorba de izbucnirile profane ale mâniei omenești, pe care le au în fața ochilor, mai târziu, sofistii și filozofii doctrinei morale atunci când predică idealul stăpânirii de sine.

Adevărul este că Homer se mișcă într-o lume ce stă sub semnul unui belicism fericit și nelimitat. Oricât de întunecate ar fi orizonturile acestui univers făcut din lupte și moarte, culoarea fundamentală a tabloului e dată de mândria de a fi martor la asemenea spectacole

³ Psalmul 58, 11 [Cf. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, trad. de Dumitru Cornilescu, Editura Universității Emanuel, Oradea, 2002 – n. tr.].

⁴ Cf. Ralf Miggelbrink, *Der zornige Gott. Die Bedeutung einer anstößigen biblischen Tradition*, Darmstadt, 2002, p. 13.

și destine. Vizibilitatea lor luminoasă atenuază duritatea faptelor – e ceea ce a desemnat Nietzsche prin termenul, format artificial, de „apolinic”. Niciun modern nu se poate imagina pe sine într-o epocă trecută, în care noțiunile de război și de fericire formează o constelație rezonabilă; pentru primii auditori ai lui Homer, aceste noțiuni sunt inseparabile. Legătura lor e consfințită de un cult al eroilor în stil vechi, pe care modernii nu și-l mai pot reprezenta decât între ghilimelele educației istorice.

Pentru antici, eroismul nu era o atitudine rafinată, ci, dimpotrivă, cea mai vitală raportare posibilă la faptele vieții. În ochii lor, o lume lipsită de figuri eroice ar fi însemnat neantul – o stare în care oamenii ar fi rămas fără apărare, la cheremul naturii. *Physis*-ul face totul, iar omul e neputincios: acesta ar fi fost principiul unui univers fără eroi. Eroul, în schimb, oferă dovada că și oamenii pot săvârși fapte și lucrări, câtă vreme se bucură de bunăvoința divină; de aceea, primii eroi sunt celebrați numai ca făptuitori (*Tatentäter*) și ca făuritori de lucrări (*Werkvollbringer*). Faptele lor stau mărturie pentru cel mai de preț lucru pe care-l pot trăi muritorii, atunci ca și mai târziu: deschiderea unui luminiș de non-neputință și de non-indiferență în desișul datelor naturale. În relatările despre aceste fapte licărește prima veste bună: sub soare se petrece mai mult decât indiferentul și imuabilul. După ce faptele reale au fost săvârșite, relatarea lor răspunde la această întrebare: de ce fac oamenii ceva și nu mai degrabă nimic? Fac ceva pentru ca lumea să fie extinsă prin ceea ce e nou și glorios. Cum cei care au înfăptuit noul au fost reprezentanți ai speciei umane – chiar dacă unii întru totul excepționali –, ei le deschid și celorlalți oameni (atunci când ascultă povești despre faptele și suferințele eroilor) o cale de acces la mândrie și la uimire.

Noul însă nu poate să apară ca știre actuală. Pentru a fi legitim, el trebuie să se camufleze, luând forma prototipului, a străvechiului, a ceea ce se reîntoarce veșnic, și să se întemeieze pe adeziunea zeilor, premeditată cu mult timp înainte. Când noul se prezintă ca eveniment imemorial, ia naștere mitul. Epopeea este forma mai mobilă, mai

amplă și mai solemnă a mitului, adecvată recitării în cetăți, în piețele satelor și în fața publicului citadin al Antichității.⁵

Nevoia de erou reprezintă condiția a tot ce va urma. Doar în virtutea faptului că mânia înfricoșătoare este indispensabilă figurii războinice a eroului, rapsodul se poate adresa zeiței ca s-o angajeze pentru douăzeci și patru de cânturi. Dacă mânia ce nu poate fi cântată decât cu ajutor divin n-ar fi ea însăși de natură superioară, simplul gând de a o invoca pe zeiță s-ar dovedi blasfemator. Numai pentru că există o mânie conferită de sus, e legitim ca zeii să fie implicați în treburile zbuciumate ale oamenilor. Cine cântă mânia sub asemenea auspicii celebrează o forță care-i scoate pe oameni din amorțirea lor vegetativă, așezându-i sub un cer înalt și avid de spectacol. Muritorii respiră mai liber de când își închipuie că zeii sunt niște spectatori care se delectează cu comedia pământească.

Aceste stări de lucruri îndepărtate de noi ar fi mai ușor de înțeles dacă ne gândim că, potrivit concepției antice, eroul și cântărețul lui comunică unul cu altul într-un sens autentic religios. Religiozitatea este asentimentul dat de oameni propriei mediumnități. Înzeestrările mediale⁶ urmează, după cum se știe, trasee diferite, dar aceste trasee se pot intersecta în anumite puncte nodale. Pluralismul „mediilor“ e, deci, o situație care datează din stadii timpurii ale civilizației. În această epocă mediile nu sunt însă aparatele tehnice, ci oamenii înșiși, cu potențialele lor organice și intelectuale. Așa cum rapsodul ar vrea să fie portavocea unei puteri cântătoare, la fel și eroul se simte brațul mâniei care săvârșește faptele memorabile. Laringele unuia și brațul celuilalt formează împreună un corp hibrid. Brațul înarmat cu paloș al luptătorului îi aparține nu atât lui însuși, cât zeului care, pe drumul ocolit al cauzelor secundare, intervine în rosturile oamenilor; și îi aparține, firește, unui cântăreț căruia eroul, pe lângă propriile arme, îi datorează

⁵ E contrazisă astfel legenda, răspândită printre teologi, potrivit căreia mitul semnifică întotdeauna transfigurarea lumii existente, în timp ce distanța față de lume și critica ar lua naștere abia odată cu vorbirea profetică. În realitate, mitul este deja tot atât de profetic pe cât este profetismul încă mitic.

⁶ Referitoare la „mediu“ în sens parapsihologic și/sau la „medii“ ca mijloace de comunicare a informațiilor (*n. tr.*).

gloria eternă. Astfel, relația zeu-erou-rapsod constituie prima încru-cișare medială eficientă. Cei o mie de ani care i-au urmat lui Homer în spațiul mediteraneean vorbesc mereu despre Ahile și despre utilitatea lui pentru muzele războinice.

Nu e nevoie să zăbovim prea mult asupra constatării că nimeni, în zilele noastre, nu mai poate gândi așa în mod autentic – eventual cu excepția câtorva locuitori ai culmilor ezoterice, unde revrăjirea lumii a făcut progrese mai mari. În rest, nu numai că am încetat să judecăm și să simțim ca anticii, dar îi și disprețuim tacit pentru că au rămas „copiii timpului lor”, prizonieri ai unui eroism care nouă ni se pare doar arhaic și nepotrivit. Ce obiecții i se pot aduce lui Homer din perspectiva zilelor noastre și conform deprinderilor valabile aici, pe câmpie? Ar trebui să-i reproșăm că a lezat demnitatea umană definindu-i în mod prea direct pe indivizi ca medii ale unor ființe superioare și dominante? Că a neglijat integritatea victimelor, celebrând puterile care le-au vătămat? Că a neutralizat violența arbitrară și că a transformat rezultatele unor lupte în judecăți divine nemijlocite? Sau reproșul ar trebui atenuat și redus la constatarea că Homer a căzut pradă nerăbdării? Că n-a așteptat predica de pe munte și n-a citit dialogul *De ira* al lui Seneca, acest breviar al controlului stoic al afectelor, care a constituit un model pentru morala creștină și umanistă?

În orizontul lui Homer nu există, desigur, niciun punct vulnerabil în fața unor asemenea obiecții. Cântecul despre energia eroică a unui războinic, plasat la începutul eposului antic, ridică mânia la rang de substanță din care e alcătuită lumea – dacă admitem că „lume” desemnează aici cercul de personaje și de scene din viața aristocrației militare a Eladei din primul mileniu precreștin. S-ar crede că o asemenea viziune și-a pierdut valabilitatea cel târziu de la Iluminism încoace. Dar a respinge complet această imagine a lucrurilor marcată de primatul luptei e, probabil, mai puțin ușor pentru realistul cultivat al zilelor noastre decât ar vrea să creadă sensibilitatea pacifistă curentă. Nici modernii n-au neglijat vreodată cu totul sarcina de a gândi războiul; ba mai mult, această misiune a fost asociată multă vreme cu polul masculin

al educației.⁷ Elevii Antichității erau deja evaluați după etalonul războiului atunci când păturile superioare ale Romei au importat, odată cu celelalte modele ale culturii elene, și belicismul epic al dascălilor ei, fără ca din acest motiv să-și uite cătuși de puțin propriul militarism autohton. Și astfel, începând din Renaștere, când puterea de exemplu a elinilor pentru învățământul public din statele naționale în curs de formare a fost invocată din nou cu urmări pe termen lung, tineretul Europei a reînceput să-l învețe, generație după generație. Putem afirma, oare, că și așa-numitele războaie mondiale din secolul XX au fost, printre altele, reiterări ale războiului troian – organizate de state-majore ai căror generali, de fiecare parte a liniilor inamice, se credeau cei mai de seamă dintre ahei, ba chiar urmașii mâniosului Ahile și vectorii unei vocații atletico-patriotice de învingători glorioși în fața posterității?⁸ Eroul nemuritor moare de nenumărate ori. Și nu i-a prezentat Karl Marx condoleanțe contesei Hatzfeld, în septembrie 1864, după ce fruntașul proletar Lassalle și-a pierdut viața într-un duel, scriindu-i că acesta din urmă „a murit tânăr, în triumf, ca Ahile”⁹

Nu putem ști, ce-i drept, dacă Homer – ca și, ceva mai târziu, Heraclit și, mult mai târziu, Hegel – credea deja că războiul e tatăl tuturor lucrurilor. De asemenea, e incert – și mai degrabă improbabil – ca el, patriarhul istoriei războiului și profesorul de greacă a nenumărate generații, să fi știut ceva despre „istorie” și „civilizație”. Singurul lucru sigur este că universul *Iliadei* e ținut de la un capăt la altul din faptele și suferințele mâniei (*menis*), așa cum *Odiseea*, ceva mai tânără, declină faptele și suferințele vicleniei (*metis*). Pentru ontologia arhaică, lumea e suma luptelor ce trebuie purtate în ea. Mânia epică îi apare celui ce o cântă sub forma unei energii primordiale, izvorând din sine însăși, ireductibilă ca furtuna și lumina soarelui. Ea este chintesența forței active. Întrucât poate, ca substanță primă, să revendice predicatul „din sine”, ea își precedă toate provocările locale. Eroul și *menis*-ul lui

⁷ Cf. Raymond Aron, *Clausewitz, den Krieg denken*, Frankfurt, 1980, și Robert Kaplan, *Warrior Politics. Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, New York, 2001.

⁸ Pentru legătura inconștientă dintre umanism și belicism, cf. Heiner Mühlmann, Bazon Brock, *Krieg und Kultur*, 2003.

⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Werke*, vol. 30, Berlin, 1972, p. 673.

formează, pentru Homer, o pereche inseparabilă, astfel încât, ținând seama de această uniune prestabilită, orice tentativă de a deduce mânia din împrejurări exterioare devine superflua. Ahile e mândios așa cum e înghețat Polul Nord, cum e învăluit în nori Olimpul, cum e bătut de vânturi Mont Ventoux.

Ceea ce nu exclude posibilitatea ca motivele mâniei să-i pregătească scena; cu toate acestea, rolul lor se mărginește *stricto sensu* la a o pro-voca, fără să-i modifice esența. În calitate de forță care asigură coeziunea lăuntrică a lumii învrăjbite, ea menține unitatea substanței în multitudinea erupțiilor. Preexistă tuturor manifestărilor ei și supraviețuiește, rămânând neschimbată, cheltuirilor celor mai intense. Dacă Ahile stă ghemuit în cortul lui, negru de supărare, ofensat, aproape paralizat, furios pe propriii lui oameni pentru că marele comandant de oști Agamemnon i-a răpit-o pe frumoasa sclavă Briseis – un „dar de onoare” înzestrat cu înaltă valoare simbolică –, această situație nu dăunează cu nimic naturii lui strălucitor-mândioasă. Marele luptător se remarcă prin capacitatea lui de a suferi din pricina unei jigniri; nu are încă nevoie de virtutea de învins a „renunțării”. Îi e de ajuns să știe că are dreptate și că Agamemnon îi datorează ceva. În concepția vechilor greci, această datorie există în mod obiectiv, întrucât onoarea marelui luptător este, la rândul ei, de natură obiectivă sau concretă. Când cel care e primul doar după rang îi refuză o favoare celui care e primul după forță, onoarea acestuia din urmă e terfelită la cel mai înalt nivel. Episodul supărării prezintă puterea lui Ahile în stare de suspensie mocnită – eroii trec și ei prin momente de nehotărâre și de furie întoarsă înapoi. Dar un impuls suficient de puternic poate să repornească motorul *menis*-ului. Când e dat acest impuls, urmările vor fi destul de fascinante și de terifiante, încât să fie demne de un „nemicitor de orașe” care deține recordul pentru douăzeci și trei de așezări¹⁰ trecute prin foc și sabie.

Tânărul favorit al lui Ahile, Patroclu, care purtase cu semeție pe câmpul de luptă armura prietenului său, a fost răpus de Hector, războinicul de frunte al troienilor. Îndată ce vestea fatalei întâmplări face înconjurul taberei grecești, Ahile își părăsește cortul. El și mânia

¹⁰ Cf. Homer, *Iliada*, op. cit., cântul IX, v. 323-324 (*n. tr.*).

lui formează din nou un întreg, iar mânia va dicta de acum înainte, fără șovăială, cursul acțiunii. Când eroul cere o armură nouă, însăși lumea de dincolo se grăbește să-i îndeplinească dorința. Mânia care-l năpădește pe erou nu e nici măcar limitată la corpul lui; ea pune în mișcare o rețea ramificată de acțiuni în ambele lumi. Cu agresivitate furtunoasă, *menis*-ul preia intermedierea dintre nemuritori și muritori: îl îndeamnă pe Hefaișt, zeul-fierar, să dea tot ce are mai bun atunci când făurește noile arme; îi dă aripi lui Tetis, mama eroului, ajutând-o astfel să străbată mai repede drumul dintre fierăria subpământeană și tabăra grecilor pentru a-și aduce soliile. Dar în cercul cel mai lăuntric al eficacității ei, mânia îl orientează din nou pe luptător către ultimul său dușman fatidic – îl consacră prezenței reale a luptei. Pe câmpul de luptă, îl călăuzește spre locul menit de providență, unde va răbufni cu maximă intensitate, devenind o forță extremă care se descătușează și cotopește. În fața zidurilor Troiei, atinge perfecțiunea. Ajunsă acolo, face tot ce trebuie ca să atragă atenția fiecărui martor asupra convergenței dintre explozie și adevăr.¹¹ Numai faptul că, în cele din urmă, nu mânia lui Ahile, ci viclenia lui Odiseu duce la căderea cetății asediate ne ajută să înțelegem un lucru: chiar și pe câmpia fatală din fața Troiei trebuia să existe și o a doua cale spre izbândă. Oare Homer n-a văzut niciun viitor pentru mânia pură?

O asemenea concluzie ar fi pripită, căci Homer cel din *Iliada* face tot posibilul să propage demnitatea mâniei. În momentul critic, el subliniază cu ce forță explozivă s-a aprins mânia lui Ahile. Prezența ei se manifestă dintr-odată. Și tocmai caracterul ei imediat îi confirmă cu necesitate originea superioară. Ține de virtutea eroului elen faptul de a fi pregătit să devină un receptacol pentru energia care țâșnește fulgerător. Ne aflăm încă într-o lume a cărei dispoziție spirituală poartă o amprentă mediumnică nedisimulată: așa cum profetul e un mediator pentru cuvântul sacru de protest, la fel și războinicul devine un

¹¹ Pentru o notă despre supraviețuirea eruptivității antice a mâniei în „teologia naturală a exploziei” prezentă în cultura modernă de masă, cf. P. Sl., „Bilder der Gewalt – Gewalt der Bilder: Von der antiken Mythologie zur postmodernen Bilderindustrie”, în Christa Maar, Hubert Burda (ed.), *Iconic Turn. Die neue Macht der Bilder*, Köln, 2004, pp. 333 și urm.

instrument pentru forța ce se acumulează brusc în el, ca să răzbată în lumea sensibilă.

În această ordine a lucrurilor, secularizarea afectelor e încă necunoscută. Termenul de secularizare desemnează punerea în practică a programului ce rezidă în propoziții europene concepute normal. Prin ea sunt imitate în plan real raporturile pe care le instituie topica: subiectele acționează asupra obiectelor și le impun dominația lor. E inutil să mai spunem că universul acțiunii la Homer e complet străin de asemenea raporturi. Nu oamenii au pasiunile lor, ci mai curând pasiunile au oamenii lor. Acuzativul e încă neguvernabil. Într-o atare situație, e de la sine înțeles că Dumnezeu Unul se lasă așteptat. Monoteismul teoretic nu poate veni la putere decât atunci când filozofii vor postula cu toată seriozitatea obiectul¹² frazei drept principiu al lumii. Atunci însă va trebui ca și subiectele să-și aibă pasiunile lor, pe care și le vor controla în calitate de stăpâni și posesori. Până atunci domnește pluralismul spontan, în care subiectele și obiectele își schimbă locurile constant.

De aceea mânia trebuie cântată la momentul potrivit, atunci când i se întâmplă celui care o poartă în el; nici Homer nu are altă intenție când raportează în întregime îndelungatul asediu al Troiei și căderea cetății (la care aproape nimeni nu mai spera) la misterioasa forță de luptă a protagonistului, a cărui pizmă condamnase la eșec cauza grecilor. El profită de momentul în care mânia năvălește în purtătorul ei. Memoria epică nu mai trebuie decât să urmeze cursul evenimentelor, dictat de conjuncturile forțelor. Decisiv e faptul că războinicul însuși simte un fel de prezență numinoasă îndată ce se stârnește mânia sublimă. E singurul motiv pentru care mânia eroică, dacă se manifestă prin instrumentul ei cel mai înzestrat, înseamnă mai mult decât o criză de nervi profană. În termeni mai elevați: prin pornirea pătimașă, zeul câmpului de luptă îi vorbește luptătorului. Înțelegem numaidecât de ce în asemenea clipe vocile secunde aproape că nu se mai aud. Astfel de puteri sunt, cel puțin la începuturile lor, naive, monotematice, întrucât pun stăpânire cu totul pe om. Ele revendică întreaga scenă

¹² „Obiect“ are aici sensul de complement (*n. tr.*).

pentru exprimarea unuia și a aceluiași afect.¹³ În cazul mâniei pure, nu există o viață interioară încâlcită, o lume psihică ocultă și un secret privit prin prisma căruia eroul să fie mai ușor descifrabil pentru oameni. Dimpotrivă, aici e valabil principiul potrivit căruia interiorul actorului trebuie să devină pe de-a-ntregul manifest și public, pe de-a-ntregul faptă și, pe cât posibil, cânt. E caracteristic pentru mânia năvalnică faptul că ea se confundă fără rest cu propria-i expresie risipitoare; când expresivitatea totală dă tonul, nu mai poate fi vorba de reținere și de cumpătare. Firește că lupta se dă mereu „pentru ceva“, dar, mai presus de toate, ea servește la revelarea energiei războinice în sine; strategia, scopul războiului, prada vin mai târziu.

Acolo unde se aprinde mânia, îl găsim pe războinicul complet. Când eroul dezlănțuit pornește la luptă, se realizează o identitate a omului cu forțele ce-l pun în mișcare, identitate la care visează oamenii domestici în momentele lor cele mai bune. Nici chiar ei, oricât de obișnuiți ar fi să amâne și să aștepte, n-au uitat complet acele momente din viața lor în care elanul acțiunii părea să izvorască din împrejurările înseși. Această contopire cu impulsul pur am putea s-o numim – împrumutând o expresie a lui Robert Musil – utopia vieții motivate.¹⁴

În schimb, pentru oamenii sedentari – țărani, meșteșugarii, zilerii, copiii, primii funcționari –, ca și pentru terapeuții și profesorii de mai târziu, virtuțile șovăitoare sunt cele care indică direcția; cine stă în banca virtuții nu știe, de regulă, care va fi următoarea lui sarcină. El trebuie să asculte sfaturile ce i se dau din diverse părți și să-și descifreze deciziile într-un murmur general în care nicio linie melodică nu întruchipează vocea principală. Pentru oamenii de rând, evidența

¹³ Chiar mai târziu, fenomenologia stoică a mâniei stăruie asupra faptului că aceasta din urmă nu poate să rămână ascunsă. Toate celelalte vicii pot fi ascunse, „mânia însă se dă singură pe față (*se profert et in faciem exit*), și, cu cât este mai puternică, cu atât se revarsă mai fățiș (*quantoque maior, hoc effervescit manifestius*)“. Toate afectele „au semnele lor“ (*apparent*), dar mânia nu se mulțumește să se arate, ea sare în ochi (*eminet*). Seneca, „De Ira (Despre mânia)“, cartea întâi, cap. I, 5 și 7, trad. de Elena Lazăr, în *Scrieri alese*, Minerva, București, 1981, pp. 8 și 9. În secolul XX, psihologia academică a vorbit uneori despre „reacții explozive“; cf. Ernst Kretschmer, *Medizinische Psychologie*, Leipzig, 1930, pp. 183 și urm.

¹⁴ Robert Musil, *Der Mann ohne Eigenschaften*, Hamburg, 1952, pp. 1209 și urm.

e inaccesibilă în clipa de față; ei se pot servi, în cel mai bun caz, de cârjele obișnuinței. Obișnuința oferă surrogate terestre de certitudine. Dar oricât de stabile ar fi aceste surrogate, ele nu oferă prezența vie a convingerii. Pentru cel care are însă mânia, timpul palid a luat sfârșit. Ceața se ridică, contururile se încheagă, linii clare trimit acum la obiect. Atacul incandescent știe unde vrea să ajungă. Mâniosul în mare formă „țâșnește în lume așa cum țâșnește glonțul în toiul bătăliei”¹⁵.

¹⁵ Expresie împrumutată de la Heinrich Mann, care, în eseul lui din 1925, dedicat lui Napoleon, nota despre fatidicul corsican: „A țâșnit în lume așa cum țâșnește glonțul în toiul bătăliei. Revoluția l-a trimis cu această misiune [...]” Vom arăta mai jos că ideea de revoluție se bazează, nu în ultimul rând, pe o modernizare a *menis*-ului antic. Sâmburele ei psihologic stă în transformarea subiectului într-un centru activ de colectare a mâniei lumii.